

HAO PAUL – SETO KEELE VIDOSNIK¹

SULEV IVA

Tarto Ülikool ja Võro Instituut
sulev.iva@ut.ee

Karl Pajusalu

Tarto Ülikool
karl.pajusalu@ut.ee

Seoh kirotusõh annami^q lühkü ülekaehusõ Hao Pauli ku seto keele iistsaisja tegemiisist, timä keeleasjo pututavist sõnavõtmiisist ja tüüst, miä tä um tennü^q seto kiräviie arõndamisõs ja seto keele tarvitusõ takasttoukamisõs.

Hao Pauli imäkiil um seto kiil. Seod lihtsät ja teedä^q asja tasos ummõhtõ miilde tulõta^q, selle et seo um alospõhi kõgõlõ, miä Paul seto keele alal tennütoimõndanu^q um. Uma imäkiil saa-ai jo olla^q õnnõ määnegi uur'misasi vai oppamisainõ^q, a um iks kõgõ arvosaamisõ ja tähelepandmisõ kandja. Nii umma^q ka Paulilõ seto keele ja keeleharidusõ küsümüse^q olnu^q üteh rahvaluulõ ja -kultuuri teemadõga kõik üts terve^q loomuligult kokkokõudet asi.

Mitu seto liikmisõ vidosnikku um pidänü^q setodõ esi^qolõmisõ kõgõ tähtsämbäs alossõs usku ja kombit, miä^q umma^q eestläisist tõistsugudsõ^q, a Paul um toonu^q vällä ka keele tähtsüse. Kolmandal seto kongressil 1993. aastagal Verskah (tuu oll' edimäne seto kongress vahtsõst esi^qsaisvas saanuh Eestih) ütäl' Paul vällä põhimõttõ: „Mi olõ küll eestläse', a' taha tuu man kindlahe õks setos jäiä'!“ Tuu man küsse tä esi^q: „Mis om meil tuu jaos olõmah ja midä mi pia edesigi alal hoitma?“ ja ka vastas': „Meil om a) uma kiil [...], b) uma' laulu' – leelo [...], c) uma' ilosa' rahvarõiva' [...], d) pilli' ja tandsu'.“ (Hagu 1994e: 42–43) Keele ja taa hoitmisõ tähtsüst selet' Paul tuukõrd kõgõ lähkümbähe: „Seto kiil piat edesi püsümä meil ja mi latsil. Pelädä tulõ ütte asja – kiil jääs vyyras, ku sedä ei kynõlda õgal puul ja alati ku võimalik, nii kotoh ku küläh.“ Lisas nimmas' tä ka seto keeleh kirotamisõ tähtsüst: „...tulõsi' naada har'otamma kirotamist ka umah seto keeleh.“ (Samas: 42)

Paul olõ-õi jäänü^q õnnõ keele üle arotõlõjas, tä um olnu^q ka keele aktiivnõ tarvitaja, võtnu^q ossa kiräviievaiõluisist ni ummi saisukotussit vällä näüdänü^q ka hindä kirotuisi keelega. Jo 1990. aastidõ edimädsel poolõl võtt' tä umih

¹ Artikkel ilmub autorite kirjaviisis.

tõih üle mitmit võro-seto kiräviie vahtsõnduisi, nigu iihpuul tsitaadõh nätä^q olnu^q y-ga korgõ ð märkmine. Tä oll' vahtsõ kiräviie 1995. aastagal hääs kitnü rahvusvaihõlidsõ kogo liigõ^q, a um samah otsnu^q ka võimaluisi sildo luumisõs traditsioonilidsõ ja vahtsõ kiräviie vaihõl.

Pauli välläkäüt mõtõ^q oll' kirota^q kakkõhellü q-ga, miä um korgõмбаhe nõstõt ja väikumb, nii et taa tulõtasi^q traditsioonilidsõlõ prukjalõ miilde ülemäst komma, a olõsi^q iks kõrralik tähemärk, mitte eesti kiräviieh mitund muud ülesannõt täütvä kirävaihõmärk. Paul ku Tarto ülikooli lõunõeesti keele- ja kultuuriuurmiisi keskusõ juhataja võtt' ossa ka keskusõ kiräviie-ettepanõgi tegemisest 2006. aastagal. Tuu ettepanõgi perrä või teksti laadi ja tsihi perrä valli^q üte vai tõõsõ kiräviievvariandi, a tuud piäsi^q sis tuuh tekstih ka kõrdapiteh prukma (k^q Pajusalu jt 2007).

TÜ lõunõeesti keskusõ ettepanõkih pakutigi Pauli iistviteh vällä kats kiräviievvariandi – üts, miä um lähkü traditsioonilidsõlõ seto keele kirotamisõlõ 1920. aastil, ja tõõnõ seto keele esi^qeräsüisi perrä kobõndõt vahtsõnõ kiräviis. Edimäde perrä märgitäs näütüses kakkõhellü ülemäde komaga, tõõsõ perrä ülesnõstõdu q-ga. Korgõt ð-d soovitõdi säälsamah märki^q punktiga ð-tähe all. Viimäst peeti tähtsambäs opikirändüseh.

Paul um olnu^q keelenõvvo andja pall'odõ setokiilside raamatidõ man, timä toimõndajatüü um tähendänü^q sagõhõhe mitte õnnõ toimõndamist, a tävveste selgehe ka raamadu keele är^qpraavitamist ja kõrdategemist. Paul um toimõndanu^q „Leeloantologia“ ja mitmidõ Seto Kirävara raamatidõ seto kiilt. 2004. aastagal ilmunuh suurõh leelovalimiguh „Leeloantologia I“ um tä selgehe kirjä pandnu^q uma^q toimõndamispõhimõttõ^q (k^q Hagu 2004a: 11). Tä um tekste kirjäpandmisviie^q tennü^q üteliidses võro-seto ütiskiräviie perrä, a samah märknü^q ka rahvalaulu esi^qumatsit nättüisi, nigu enkliisi ehk rõhulda sõna inne taad olõva sõnaga kokko ütlemist. Paul um keele poolõst üle toimõndanu^q ka Seto Instituudil vahtsõst vällä annõdu^q setokiilse^q evangeeliümi^q (Leppik, Hagu 2013).

Keele hindä kõrval um Paul kõgõ murõht tundnu^q ka keele tarvitamisõ peräst. Taa murõ^q um timä sõnavõtmisõ pääsisus VI Seto kongressil 2002. aastagal, koh tä ütles: „...mullõ miildüsi-i, kui Setomaast tulõ vällä vabaõhumuuseum“ (Hagu 2003a: 30). Paul um seto kiilt sagõhõhe pruknu^q ka tiidüsvälläandih. Ka ülikooli lõunõeesti keskusõ aastagaraamatidõ artikliih um tä iks pidänü^q tarviliidsõs lõunõeesti kiili prukmist. Nii tä um keskusõ kuvvõnda aastagaraamadu edesõnah õkva vällä ütelnü^q: „a kiräkiilt om peris pall'o, ja tuu om miinus. Tuu peräst ma siih saatõsynah seto keele pääle üle lätsigi“ (Pajusalu jt 2007: 5).

Kiil um köüdet uma kallis pidämisega, tuu umgi üts uma keele pruukmisõ mõtõ^q. Üteh umah tiidüsartiklih märgütäs Paul seto keeleh tuu üle, mis keeleh kõnõlda^q jumalaga. Tuu olõ-õi joht lihtsä küsümüs. Tuu um jo tuust, kas tegemist um uma vai võõra jumalaga. Paul ütles (Hagu 1998a: 60): „[...] palõldi õks ummi, ni muidogi mõista sis kah uma hõimu keeleh!“ Uma keele pruukminõ um ütelt puult hindäst lugupidämise küsümüs, a tõõsõlt puult ainugõnõ võimalus asjo süväst säämepõh’äst vällä üteldä^q. Pauli tegemiisi perrä umma^q tuus julgust saanu^q ka tõõsõ^q.

Pauli juhatajatüü Tartu ülikooli lõunõeesti keele- ja kultuuriuurmiisi keskusõh ja Võro Instituudi tiidüs nõvvokogoh um tälle võimalust andnu^q tihtsähe läbi kävvü^q ka tõisi lõunõeesti kiili kõnõlõvidõ haritlaisiga. Lõunõeesti kiili üttekuulumisõ ja esi^qeränis võro ja seto keele vaihõkõrd um täl süäme pääl olnu^q pikkä aigo. Tä um ütelnü^q: „Aga mina mõtlõsi veitkese tõistpite, kuna ma olõ Tartu Ülikoolih Lõuna-Eesti Keskusõ juhataja [...], paratamatult piat veidikene rohkõmp mõtlõmma kui ainuütsi setodõ pääle. Võrokõistõl om kah tävveste õigus kynõlda’ umma kiilt, mõtõlda’ umma märko, mis ei lää’ põhjaeestläisiga sukugi kokko. Esiasi om tuu, õt kui naada’ kõrvutama setokõisi ja võrokõisi, kas sis tuu märk om tävveste ütesugunõ.“ (Hagu 2003a: 27) Hinnäst ummi lähkeisiga võrrõldõh löüdki kõgõ parõmbahe üles tuu peris uma, tuu ainulidsõ, midä kand õnnõ imäkiil. Ni tuu väärtüisi näütämine tege väärtüsiligus ka näütäjä.

Kõgõ täpsämbahe üteldä^q um Pauli imäkiil lõunõseto kiil. Lõunõseto keelepruugilõ um umanõ mitmõ esi^qerälidse õdagumeresoomõ ja esiki hummogupoolidsõ soomõ-ugri keelejoonõ alalõhoituminõ, vanaaolidsõ alalõhoituminõ köüt taad kõgõpäält hummoguvõro ja Lutsi keelesaarõga, a ka laembalt mitmidõ sugukiiliga. Väega häste tulõ tuu vällä rahvaluulõh, miä umgi olnu^q pikembät aigo Pauli kõgõ armsamb keeleuurmisõ valdkund. Rahvaluulõ^q ummi kimmide mooduliidsi nõudmiisiga and piiri^q ja tsihi keele egäpäävätsele vuulamislõ ja ka ülendäs niimuudu kiilt. Taad keeleülendüst um Paul üles tähendänü^q ja vallalõ seletänü^q pall’õdõh umih kirotuisih ni seo um väärt edespitõh kimmähe umaette lähkümbät uur’mist.